

ISTRAŽIVANJE FOLKLORNIH GLAZBALA HRVATSKE I MAGNETOFONSKE SNIMKE INSTRUMENTALNE GLAZBE VINKA ŽGANCA

KREŠIMIR GALIN

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Etnoorganološki rad Vinka Žganca, premda znatno manji po svom opsegu od melografiranja vokalne glazbe, nije zbog toga manje značajan, već je samo manje poznat. Radi boljeg predstavljanja te značajne istraživačke dimenzije u radu Vinka Žganca, kao i nužnog njenog suvremenog vrednovanja, autor članka sistematizira i sintetizira podatke koje je sakupio Vinko Žganec. Sistematizacija podataka o tradicijskim glazbalima kao i magnetofonskih snimki instrumentalne glazbe, obavljena je slijedom tipova glazbala kako ih klasificiraju Hornbostel i Sachs. Uz rad su priložene i Žgančeve transkripcije vrijednih primjera magnetofonskih snimki instrumentalne glazbe kao i jedan likovni prilog.

Rad Vinka Žganca na istraživanju tradicijskih glazbala ostao je nezapažen za njegova dugog i plodonosnog života ispunjenog melografiranjem i etnomuzikološkom djelatnošću. Tom dijelu Žgančeva istraživačkog i sakupljačkog rada premalo su posvetili dužne pažnje i etnomuzikolozi, posebno etnoorganolozi i nakon prestanka radnog vijeka Vinka Žganca.

Povodom označavanja 100. godišnjice rođenja dr. Vinka Žganca potrebno je obratiti konačno dužnu pažnju i tom području njegova znanstvenog i skupljačkog rada, kako bi se bolje osvijetlio i vrednovao njegov doprinos istraživanju tradicijske

instrumentalne glazbe i istraživanju tradicijskih glazbala, koji je premda znatno manjeg opsega ali ipak ne bez određenog većeg značaja i vrijednosti u ukupnom razvoju etnoorganologije u Hrvatskoj.

Za nedovoljno dobro i nepotpuno sagledavanje kao i neodgovarajuće vrednovanje rada Vinka Žganca na tom području, moglo bi se pronaći nekoliko objektivnih razloga i činjenica koji su uvjetovali takvu situaciju.

Činjenice koje su pogodovale takvom stanju su slijedeće:

1. - Područja, tj. tereni na kojima je Vinko Žganec prvenstveno istraživao vokalnu glazbu, nisu obilovala, tj. nisu bila dovoljno bogata sačuvanim starijim oblicima tradicijskih glazbala a tako i instrumentalne glazbe. Upravo zbog te činjenice našao se Vinko Žganec u situaciji da objavljuje vrlo vrijedne podatke o glazbalima koja su već nestala iz tradicijske upotrebe (dude, kozji rog, volovski rog s rupicama za sviranje, žvcglice, fajfalice, tj. poprečne flaute ili poseban tradicijski stari način izravnog zvonjenja crkvenim zvonima tzv. "urnačenje") na jedan vrlo neprikladan način koji ih čini gotovo neprimjetnima, teško zapazivim. Zbog velike disproporcije između broja sakupljenih napjeva a puno manje količine podataka o glazbalima i tradicijskoj instrumentalnoj ili vokalno-instrumentalnoj glazbi, Žganec se odlučio da te podatke objavi disperziono u jednoj knjizi, na raznim mjestima, tj. povodeći se za kriterijem porijekla informacije a ne kriterijem kvalitete informacije. Zbog toga se mi danas nalazimo u jednoj paradoksalnoj situaciji da vrlo vrijedne podatke o glazbalima i instrumentalnom glazbenom repertoaru, tražimo i nalazimo u komentarima pojedinim notnim zapisima vokalnih napjeva ili u bilješkama o pjevačima, gdje se tek usputno citiraju njihova kazivanja o okolnostima kako i kada su naučili pjevati određenu pjesmu, kada su je izvodili i uz koje glazbalo.

Za ilustraciju takve specifične situacije poslužit će nam nekoliko podataka o tome kakvog su opsega Žgančevi pokušaji davanja sintetičkih pregleda instrumentarija i instrumentalne glazbe određene regije koju je obuhvaćala njegova knjiga. To su ustvari "lakonska", vrlo kratka poglavlja opsega od pola do jedne ili jedne i pol kartice teksta. Tako možemo konstatirati da poglavlje "Instrumentalna glazba" (6. poglavlje glave 4. pod naslovom "Napjevi" u ZNŽO, knj. 44, Zagreb 1971, 5-236) prostorno zauzima 4 retka 47. stranice i 11 redaka na 48. stranici. Poglavlje pod naslovom "Seljačke glazbe" koje predstavlja instrumentalne sastave s područja Zcline (V. Žganec, *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice*, 1979, 255-257) zauzima samo dvije stranice teksta, dok poglavlje "Glazbeni instrumenti" (V. Žganec 1979, 262) donosi samo popis glazbala pronađenih u Zelini u opsegu od 6 redaka, dok u istoj knjizi poglavlje "Narodni glazbeni instrumenti" zauzima pola kartice (V. Žganec 1979, 264).

Iz navedenog možemo zaključiti da su malobrojni ali vrlo vrijedni podaci o glazbalima i instrumentalnoj glazbi u Žgančevim objavljenim djelima izneseni vrlo šturo u sintetičkim poglavljima malog opsega i karaktera pregleda, kao i raspršeno u mnogobrojnim bilješkama o pjevačima ili komentarima notnim zapisima popijevka koji obiluju detaljima o glazbalima, sastavima instrumenata, prigodama za sviranje, obrednom kontekstu upotrebe glazbala, nazivlju instrumenata i graditeljima glazbala.

2. - Sasvim drugačiju sliku nam pruža podatak o brojnim popisnim listama snimljenih magnetofonskih vrpca s drugih terena, čiju građu Vinko Žganec nije stigao objaviti. Ta građa obiluje magnetofonskim zapisima instrumentalne glazbe, snimljenim razgovorima sa sviračima, kazivanjima o glazbalima kao i snimljenim tonskim nizovima aerofonih glazbala. Sasvim je sigurno da je Žganec imao vremena tu građu objavljivati, njegov pristup objavljivanju te građe bio bi sasvim drugačiji. Možda bi ona dobila središnje mjesto ili bi ju Žganec objavio kao zbirku instrumentalne glazbe s određene regije.

3. - Žganec u svojim objavljenim radovima nije primjenjivao sistematiku glazbala koja je sredinom šezdesetih godina našeg stoljeća međunarodno prihvaćena od Međunarodnog savjeta za tradicijsku glazbu (ICTM) pri UNESCO-u, tj. klasifikacijski sustav Hornbostela i Sachsa (Hornbostel-Sachs, 1914) u kome su glazbala tipološki razvrstana, već se njegov rad izgleda temeljio na poznatom Kuhačevom djelu "Prilog za povijest glasbe južnoslovenske, (1877-1882) jer je mjestimično uočljivo i preuzimanje klasifikacijske greške od Kuhača, kad se sopile označavaju kao "neka vrsta narodnih klarineta" (V. Žganec-Sremec Nada 1951, 212). Također je uočljivo da se Žganec nije rukovodio modelom sustavnog istraživanja i prezentiranja podataka o glazbalima kakav je od 1967 (kad je Žganec navršio 77 godina) prihvaćen u ediciji "Priručnik evropskih folklornih glazbala". Te činjenice se ne mogu smatrati kao nedostaci njegova rada, jer sam Žganec nije imao za cilj objaviti vrlo solidne etnoorganološke studije, pa iz toga proizlazi da mu zato i nije bila potrebna sva ta standardna metodologija kojom raspolaže etnoorganologija. Ipak treba istaknuti da je njegova objavljena i neobjavljena građa (podaci i magnetofonski zapisi) dovoljno opsežna i vrijedna da bude obradena metodologijom suvremene etnoorganologije.

Iz ove tri osnovne činjenice koje se odnose na istraživanje tradicijskih glazbala, tj. rad Vinka Žganca na tom području, proizlazi kao nužan i neophodan zadatak da se Žgančeva objavljena građa (u komentarima, bilješkama i drugim oblicima) kao i neobjavljene magnetofonske snimke instrumentalne glazbe sistematizirano prezentiraju prema pojedinim tipovima glazbala (prema sistematici Hornbostela i Sachsa) kako bi se dobio jedan potpuni pregled nad tim njegovim značajnim radom, što bi omogućilo konačno i pravilno vrednovanje tog Žgančevog rada u cjelini.

Drugi dio ovog članka nastoji ispuniti te zadatke.

Idiofona glazbala

HS-111.242.122-CRKVENA ZVONA

Tekst o zvonjenju crkvenim zvonima, tj. "trnačenju" u Hrvatskom zagorju nalazimo u knjizi "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja (V. Žganec 1971, 196 - komentari uz primjere br. 752, 753 i 754, vidi i magistarski rad u rukopisu K. Galina "Acrofona i idiofona glazbala u Hrvatskoj u prvoj polovini 20. stoljeća",

stranice 305 i 307). Žganec donosi i dvije notne transkripcije na tri crkvena zvona u Tuhelju (V. Žganec 1950, 431, primjeri broj 753 i 754) a također donosi notnu transkripciju i vokalne imitacije zvonjenja na tri zvona u Biškupcu (V. Žganec 1971, 431, notni primjer br. 752). Citiram komentar Vinka Žganca uz notni zapis br. 752 (V. Žganec 1971, 196): "Ovako zvone "paradno" za mrtve u Vidovcu. To je osnovni ritam, bez obzira na ostale zvonove i apsolutnu visinu glasa zvona. Narod onomatopejskim riječima imitira zvonjavu "dindindin" (vidi u ovom radu **notni primjer br. 1**). U komentaru notnom zapisu br. 753, Vinko Žganec donosi i imena zvona: "Marko, Vilim i Miško imcna su zvona župne crkve u Tuhlju" (u ovom radu vidi **notni primjer br. 2**).

Tradicionalnu tehniku sviranja kao i dijalektalnu terminologiju kojom se označava taj specifični način direktnog zvonjenja, Žganec opisuje u komentaru notnom zapisu br. 754 (V. Žganec 1971 196-197). Citiram: "U nekim zagorskim crkvama, još se i danas sačuvao stari običaj "igre zvona" (Glockenspiel). Tu igru u pojedinim mjestima nazivaju raznim imenima, kao "paradno zvonjenje" i slično, a u Tuhelju je to "trnačenje" (od glagola "trnačiti"). Meni je tuheljski zvonar Vilim Tramišak, sa svojim pomoćnikom Ćirilom Špčićem, "trnačio", pa mi je uspjelo zapisati nekoliko motiva. Osim onih ritmičkih figura, on je pravio i druge, koje bi se morale fonografski snimiti kad bismo htjeli dobiti pravu sliku o svim mogućnostima zagorske seoske igre zvona. On se sa svojim pomoćnikom popeo u toranj i klatnima udario o dva zvona s nutarnje strane, a njegov pomoćnik je udario na isti način o treće zvono. Uglavnom postoje dvije vrste "trnačenja": "za mrtve" i "paradno" /za velike blagdanc/ (u ovom radu vidi **notni primjer br. 3**). U komentaru notnom zapisu br. 192 (V. Žganec 1971, 173) Žganec objašnjava i upotpunjuje informaciju o vokalnom imitiranju zvonjenja na crkvena zvona: "Toma pjesmom imitira narod zvonjavu crkvenih zvona u Radiovanu, dok zvone mrtvacu".

Svi ti podaci Vinka Žganca o zvonjenju crkvenim zvonima predstavljaju značajan doprinos gotovo stogodišnjim nastojanjima da se istraži pojava tradicionalnog načina zvonjenja u Hrvatskoj. Od početka koje je Kuhač (K. Galin 1984, 218) u sedmom poglavlju svoje studije ("Prilog za poviest glásbe južnoslovenske") zacrtao svojim podacima o posebnom načinu zvonjenja i nazivima "klencati", "klecati" i "klenut" polako se slagao mozaik informacija o toj specifičnoj glazbenoj pojavi. Stanislav Preprek (1935, 14) i Vladimir Fajdetić (1967/8, 171) zabilježili su tu pojavu tradicijskog zvonjenja u Rabu, Pučišću i Milni na otoku Braču kao i u Senju (Fajdetić). Poslije njih jedini je Vinko Žganec donio dvije vrlo dobre notne transkripcije, čak na dva crtovlja kako bi što bolje prikazao specifičnost takve tehnike sviranja na zvona (notni primjeri 1 i 2 u ovom radu). Time a i drugim potpunijim podacima od svojih predhodnika Žganec je dao podstreka i uputa kako u novijim istraživanjima treba istraživati. Konačni rezultat tog njegova podstreka možemo naći u videosnimkama (TV tehnikom) zvonjenja, tj. "kampananja" u Nerezinama u Malom Lošinju, koje se čuvaju u Žavodu za istraživanje folkloru Instituta za filologiju i folkloristiku u Zagrebu (videokazeta br. 87, snimio Krešimir Galin).

Žganec u svom radu "Proučavanje muzičkog folkloru na otocima Lošinju, Susku i Cresu (1956, 429) donosi vrlo vrijedan podatak o upotrebi

idiofonog, trzajućeg glazbala s željeznim okvirom i jezičkom, poznatijeg u Jugoslaviji pod nazivom "drombulje" (HS-121.221). Citiram: "U Nerezinama Dinko (Rukonić) se sjeća instrumenta zvanog BRENKAVICA. To je naša "drombulja". Više je toga instrumenta bilo, dok je Lošinj potpadao pod Italiju. Danas toga više nema". Nakon Kuhačeva rada (F. Kuhač 1882, 137), to je prvi podatak u etnomuzikološkoj literaturi o tom tipu glazbala u upotrebi na novom području u Hrvatskoj (bili je poznato na području Slavonije), tj. na kvarnerskim otocima, premda se istovremeno daje do znanja da je popularnost tog glazbala bila pod snažnim kulturnim utjecajem Italije.

Aerofona glazbala

Iz skupine aerofonih (zrakozvučnih) glazbala, najbrojnije su Žgančeve snimke (magnetofonske) tradicijskog glazbenog repertoara sviranog na HARMONICI RASTEGAČI (HS-412.13.20):

1 - Na magnetofonskoj vrpci ST 12: "Smotra Slavonije" u Novoj Kapeli, 1961.g. snimak pjesme "Proleće se budi".

2 - Na magnetofonskoj vrpci B 21 (stari broj 51), snimak iz Vela Luke s otoka Korčule, 1960. godine, snimljen je repertoar svirača Petra Martinovića rođenog 1894. godine.

To su snimci plesnog glazbenog repertoara:

7 - Pritilica (Polka) /45"/

8 - Tanac /55"/

9 - Marfina /60"/

10 - Dva na pasa /25"/

11 - Četiri pasa /45"/

12 - Poljka /36"/.

3 - Na vrpci A (A 1) snimljen je glazbeni repertoar Antuna Marinculića rođenog 1908. godine, iz mjesta Čunski na otoku Cresu. To su plesovi:

69 - Račići /45"/

71 - Bersaljera /35"/

71a - U okrug /30"/

72 - Šotuš /30"/

73 - Mazurka /30"/

74 - Due passi /25"/

75 - Quatro passi /40"/

76 - Drago moje ili Milo, drago /40"/

Svirku na JEDINKI, tj. "ŽVEGLICI", jednocjevnoj kljunastoj okomitoj flauti s rupicama za sviranje (HS-421.221.12), snimio je Žganec u Dunjkovcu u

Medimurju 17.3.1952. godine. Svirač je bio Mijo Preložnjak, rođen 1870. godine u Črečanu (a živio u Pretetincu).

Na vrpici C 12 (stari broj C 33) snimljene su dvije pjesme u instrumentalnoj izvedbi:

- 1 - "Kovač majstor, potkujte mi konjića"
- 21 - "Pečka, moja Pečka".

Na vrpici B 62, snimljena je slobodna svirka na "FUČKALICI" na brojevima 17 i 21.

Na vrpici B 28 (stari broj B 63) snimio je Vinko Žganec svirku plesa POSKOČNICA (br. 20), na jedinki koja se naziva "ČURLIKA". Svirač je bio Petar Komazec iz Žegara kod Obrovca.

Vrlo vrijedna snimka svirke na jedinki je glazba svirana na "ČUROMINKI" iz Blata na otoku Korčuli u izvedbi Antuna Fajetića (pok. Antona), rođenog 1894. godine u mjestu Blato. Njegov glazbeni repertoar je slijedeći:

- 13 - svirka bez naziva /20"/
- 17 - Čurominkanje /35"/
- 18 - Barče /35"/
- 22 - Daleko mi biser grana /45"/
- 24 - Jamatvarski zvuk /35"/.

O upotrebi lončanih fučkalica (HS-421.221.4) na otoku Lošinju u Nerezinama, izvještava Žganec u svom preglednom radu "Proučavanje muzičkog folkloru na otocima Lošinju, Susku i Cresu (1956, 429). Citiram: "Zatim je bio instrumenat 'ŠVIKNJIĆ'. To je od terakote načinjena svinja, ovan ili slično".

Svirku na DVOJNICE (HS-421.222.12) snimio je Žganec također u Dunjkovcu u Medimurju, na vrpici B 62.

Snimka s rednim brojem 25, je slobodna improvizacija.

Snimka s rednim brojem 26, je pjesma "Nedelišće, mesto malo".

Svirku na dvojnice "DVOJICE" s otoka Lošinja u izvedbi Dinka Rukonića snimio je Vinko Žganec na vrpici broj A5, A1, br. 69. Popratne podatke uz snimke Žganec je objavio u članku pod naslovom "Proučavanje muzičkog folkloru na otocima Lošinju, Susku i Cresu" (V. Žganec 1956, 430). Citiram: "131- Dinko je donio "dvojice", koje je izradio god 1864. (Filip Sokolić), Dinkov stric. Evo njihove skice: Dinko svira u njih ples "račića". Melodija je ista kao i pod mijeh". 132 - Skala "dvojice".

Podatke o dvocijevnim klarinetskim sviraljkama s mješinom s otoka Suska, poznatim pod nazivima "MUSNICE" ili "SVIRALE" (HS-422.22) donosi Žganec u kraćem članku "Proučavanje muzičkog folkloru na otocima Lošinju, Susku i Cresu (1956, 423). U istome članku objavljen je i zapis pjevane melodije svirke na mihi prema sjećanju kazivačice Marije Picinić, "Incipove" bolničarke, seljance, rođene 1921. godine, kbr. 554. Citiram: "Ona mi je dala i dosta historijsko - etnografskih podataka o Susku. Tako je istakla, da se je na Susku plesao posebni ples uz instrument zvani "musnica" ili "svirala" (to je

"mijeh"). Posljednji svirač u musnicu bio je pok. Lovro Matesić "Lorencina", koji je nedavno umro. Poslije njega na Susku više nitko ne zna svirati musnicu. Zbog toga se sada rijetko pleše onaj specijalni susački tanac, koji se je plesao uz pratnju toga instrumenta. Prisustvovao sam jednom plesu svatova, gdje su pokušali plesati taj tanac - javno na seoskom trgu - ali ih je pratio harmonikaš, koji nije znao svirati na onaj način, kako je to svirao pok. Lovro, pak se je i ples izvrgao u karikaturu i brzo su ga prestali plesati". Uz redni broj snimke 17, citiram tekst: "Ova pjevačica mi je melodiju toga plesa "tarankala", tj. usnama imitirala pjevajući na slogove "ta", "ra" i sl. ovu melodiju. Naravno, njezino pjevanje približava se temperiranom načinu pjevanja, dok je "musnica" skoro sasvim sigurno bio netemperiran instrument".

Podatke o sviraču "MIJEHA" iz Nerezina na otoku Lošinju, donosi Žganec u drugom članku pod naslovom "Proučavanje muzičkog folklor na otocima Lošinju, Susku i Cresu" (V. Žganec 1956, 428). Citiram: "Toga istoga dana, 2.IX. 1954... Došao je još i Josip Karnalčić, koji je svirao "mijeh" onako, "kako su pod majem tuancali na studijencu". On je svirao, a ja sam snimao muzičku pratnju dolje navedenim plesovima". Na str. 430, navedeni su plesovi pod naslovom "Svirka plesova": 127.- ples "milo-drago"; 127b- "pihanje" u tom plesu. Svira u mijeh svirač Josip Karnalčić; 128- "Marš"- koji se svira onda, kad se nevjestica na piru mora odvesti iz kuće. Svaća čeka, a svirač svira "vanka iz kuće"; 129-"Muamit". To je svirka, što je svirac svira, dok poziva "svaću" iz crkve poslije vjenčanja. Ovaj se komad uvijek svira onda, kada se "svaća" sprema na polazak"; 130- Snimio sam skalu "mijeha". Da muzička pratnja odgovara plesu, plesove su plesali Ivan Zorović, rođen 1920. god. u Nerezinama, a partnerica mu je bila Albertina Sokolić (13 godina stara, r. oko 1941.) iz Nerezina, koja isto tako dobro pleše". U nastavku teksta (V. Žganec 1956, 429) Žganec pod naslovom "Mijeh", gotovo na cijeloj stranici donosi dva crteža (vidi likovni prilog br. I i II. detalji "pifera") i podatke uz skicu. Citiram: "Narodni instrument Josipa Karnalčića "mijeh" ima ovaj oblik i dijelove (skica): A) kanclica (u nju se duva); B) mijeh (obično od kozlića. "Što je veći, bolji je"); C) glava; D) pifer ("može biti deblji, prema debljini prsta "svirača"); E) šupijekc; F) ovaj dio je obavijen koncem, da ne pušta zrak; G) "škujice"; H) srednjakom i prstenjakom pokriva obadvije "škujice" (u obadvije cijevi jedne svirale, jednostavno postavi odgovarajući prst preko obiju "škujica").

Podatke o sviračima dvocijevnih klarinetskih sviraljki s mješinom, na otoku Rabu, objavljuje Žganec u svom preglednom članku "Proučavanje i snimanje crkvenog i svjetovnog pjevanja na otocima Krku, Rabu i Pagu" (V. Žganec 1970, 84). Citiram: "Još mi je saopćio (Ante Mrakovčić-župnik u Banjolu) neke važne podatke. Nema nikakvih narodnih običaja o mesopustu, nema narodnih plesova. Sjeća se samo da su uoči Petrova - 29. VI. - pastiri gore na pašnjacima palili krijes koji su zvali "šartijan", to je Ivanjski krijes. To je bilo prijašnjih godina. Sve je toga dana uvečer bilo "u ognju" do Paga, koliko se je moglo okom vidjeti. Sjeća se da ima neka "Nerezinka polka". Sviralo se na "MIŠČIĆ". Još i sada zna u taj narodni instrument svirati Ante Matušan-Rajmond, zatim Joso Ribarić".

U istom članku, odnosno njegovom nastavku (V. Žganec 1970, 120), Žganec donosi podatke o sviračima iz Novalje na otoku Pagu, koje je snimao 26.

127. rujna 1956. godinc." Citiram: 8) "Pjevač XLII Ivan Šanko (r. 1918) svira u *MISNICE, MIH*. U Loparu sam se susreo sa drugim mišničarom, Matom Ivanićem pok. Iva, r. 1911. On je samouk u sviranju. Ogleđao je, kako su svirali njegov djed, otac i stric. On je sam sebi pravio mijeh. Kožu je uzeo od janjca. "Prebirač" je pravio od uljike. 8) a) Svira "starinski" ples. Taj ples ovdje još danas stari ljudi plešu. b) svira "na valser", c) svira "naški" d) svira "po paški"... Novalja, 27. rujna 1956. B) Mišničar XLII (Ivan Šanko) ponovio je sada s bolje uđčenim "mihom" svirku: a) "na valcer", b) "naški", c) "po paški".

O upotrebi aerofonog glazbala DUDA (HS-422.22), trocijevnoj klarinetskoj sviraljci s mješinom i odvojenom bordunskom cijevi, nalazimo samo vrijedne podatke kod Žganca u knjizi "Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline" (V. Žganec 1962, 226): "U domu mladenke zabavljao je starije svatove, koji nisu izlazili, DUDAŠ" u Koprivničkim Bregima, komentira sam Žganec (1962, 229) na slijedeći način: "Ti podaci daju nam sliku toga stanja iz doba, kada su dude iščeznule, a na njihovo mjesto javljaju se GUSLE, odnosno VIOLINE, gudački sastav sa KLARINETOM i CIMBALOM."

Žganec u drugom svom članku "Hrvatski folklor na festivalu plesova i pjesama naroda Jugoslavije u Opatiji" (V. Žganec 1951, rujan, 455), uz komentar nastupa ogranka "Seljačke sloge" iz Gradine, daje opis konstrukcije dudu i glazbene mogućnosti. Citiram: "Dude" su narodni instrument s mješinom, koja služi kao rezervoar zraka, koji se pritiskom svirača tjera u sviralu, trojnu prebiraljku bez roga, na kojoj se izvodi melodija. Na jednoj cijevi prebiraljke je nastavak. Dude imaju trubanj (burdon), koji daje ležeći ton, iznad kojeg se razvija melodija. Obje svirale (prebiraljka i trubanj) imaju valjkaste duplje a pisak je na udarni jezičak (tipa klarinetskoga). Rasprostranjene su bile u zapadnoj Slavoniji na području bivše bjelovarsko-križevačke županije. Štimanje je njihovo: a) prva osnovna cijev, na kojoj se izvodi melodija: obično heksakord (g1 do e2); b) druga cijev: "rožnjak" g1 do d2; c) treća cijev: "palčnjak" jedini glas g2; d) trubanj (burdon): veliki G. Naravno da ovaj glasovni materijal može biti transponiran na više ili na niže, a i u intervalima melodijske cijevi može biti razlika. Taj narodni instrument sve više izumire, i danas su već rijetki dobri narodni svirači u dude".

Gajde Žganec opisuje u istom članku (V. Žganec 1951, 459) uz komentar nastupa folklorne grupe iz Duboševice. Citiram: "Gajde" su narodni instrument s mješinom u koju se zrak tjera na otvor zvani "dulac". Melodija se izvodi na sviralu zvanom "dvojnica", koja sadrži zapravo dvije spojene cijevi (svirale): na jednoj se izvodi melodija (obično u heksakordu), a na drugoj pratnja s dva tona, od kojih je prvi identičan s osnovnim tonom heksakorda, a drugi je za kvartu niži. Truba je svirala s dubokim tonom (burdon), koji je jedan te isti kroz cijelu svirku. To je tako zvani "ležeći" ton. Sve svirale imaju valjkaste duplje s udarnim jezičcem (tipa klarinetskog). Gajde su rasprostranjene u Slavoniji, Srijemu, Vojvodini i Srbiji. I one u novije doba polako iščezavaju i izlaze iz mode".

Žganec na drugom mjestu u sklopu sličnog glazbenog sastava (dude, egede i cimbulc) u Borovljanima spominje **POPREČNU FLAUTU** (HS-421.121.12) pod nazivom "FAJFA" (V. Žganec 1962, 227).

Preko stotinu godina prošlo je od prvog Kuhačevog etnoorganološkog rada o životinjskim rogovima (kozjem i volovskom) u hrvatskom folklornom instrumentariju (F. Kuhač 1877, 3) a da niti jedan hrvatski etnomuzikolog nije posvetio tim glazbalima veće zanimanje ili da je objavio studiju. Izuzetak čini izvještaj Božidara Širola s otoka Raba, gdje bilježi upotrebu roga od strane ribara za signalizaciju položaja broda na pučini za maglovita vremena ili u noći (B. Širola 1931, 140). Širola još jednom spominje kozji i volovski rog na području jaskanskog prigorja i Slavonije, kao glazbalo za dojavljivanje pastira o svom dolasku i odlasku na ispašu svoga stada kao i za dozivanje stada ili krda (B. Širola, 1942, 51, 52).

Životinjskim rogovima (HS-423.121.11) posvetio je Vinko Žganec razmjerno puno mjesta u svojim bilješkama i komentarima u knjizi "Hrvatske pučke popijevke iz Zeline" (1979) kao da je bio svjestan tog velikog nedostatka i praznine u etnoorganološkoj literaturi o tim najstarijim pastirskim glazbalima. Žganec donosi za **KOZJI ROG** vrlo detaljne podatke s mjerama, brojem rupica za sviranje kao i tonskim nizom kako slijedi u citatu pod naslovom **Pjesma svirana u rog** (V. Žganec 1979, 173) uz komentar napjevu pod brojem 133 (u ovom radu vidi **notni primjer br. 4**): "Ovaj napjev svirao je u kozji rog Đuro Petak rođen 1912. u Šulincu, bez ikakvog teksta. Vanjski veći luk roga dug je 33 cm, a unutarnji (uvinuti) luk dug je 25 cm. Promjer otvora za puhanje iznosi 1,5 cm, a otvor na izlazu ima promjer od 6 cm. Na unutarnjem luku rog ima tri rupice, od kojih je potonja udaljena od glavnog otvora 7 cm, preposljednja 9 cm, a posljednja (u pravcu prema otvoru za puhanje) 12 cm. Rog je načinio nepoznat čovjek. Sadašnjem vlasniku Đuri Petku dao ga je pok. Miško Petak, r. god. 1863. Taj Miško znao je mnogo narodnih pjesama, a isto je znao i njegov stric Joško Petak, ali on je sada tako oslabio da već ne može pjevati. Pomoću gusala ustanovili smo da taj kozji rog daje glasove koji su otisnuti na kraju napjeva br. 128 "Oj prasica-Jambrek" (vidi **notni primjer br. 5**, gdje netransponirani tonski niz glasi: b-cl-des1-es1). Uz tu pjesmu Žganec dodaje komentar pod naslovom **Svinjarska, pastirska pjesma**: "Pjesma je nastala kao odjek motiva kozjeg roga u koji su svirali svinjari. Narod je više od šale na te motive koje je čuo od svinjara izmišljao pojedine stihove, koji nisu imali među sobom pravu vezu, nego su se samo nadovezivali više puta i po pravilima onomatopeje. Takvi su i ovi stihovi. Rog je štiman, kako je to iza br. 128. opisano, u dorskom tetrakordu: b, c, des i es. Kad je Đuro Petak, r. g. 1912. odsvirao svoju melodiju, odmah se je Franjo Petak sjetio te pjesme. Isporedi s br. 133." (V. Žganec 1979, 168).

Na drugom mjestu, Žganec dopunjuje svoje podatke o kozjem rogu kako slijedi u citatu (V. Žganec 1979, 264). "Najčešće se javlja kao narodni glazbeni instrument *kozji rog*. Upotrebljavaju ga pastiri, najprije kao signalni instrument, kojim nagovješćuju seljacima da puste na pašu svinje i drugu stoku. Rog je tako udešen za signaliziranje da se na njemu mogu izvoditi tonovi prirodne muzičke skale, i to samo dio njezin, ne cijela skala, nego obično tri ili četiri tona". Uz napjev br. 132. "Škričeva Jalža", (u ovom radu vidi **notni primjer br. 6**) Žganec donosi i opis tehnike sviranja na rogu u slijedećem komentaru pod naslovom **Pastirska** (V. Žganec 1979, 172): "Pjevač Tome Fučkana (r. 1893) je napjev br. 132 čuo od i Blaža Štignjedeca koji je 1917. godine umro, star preko sto godina.

T. Fučkan je taj napjev označio kao tzv. *šumsku melodiju*. Oko 1907. godine B. Štignjeđec je Fučkanu na paši tu melodiju pjevao i fučkao u rog. Fučkan izričito kazuje: "Na rogu su bile 3 luknje. Na rog se može *trubiti i fučkati*. Trubi se na puno, a rog se metne na usta. Glas se daleko čuje, samo trebaju dobra prsa i zdrava pluća. A fučka se tako da se samo polovica metne na rog." Iz citata se može shvatiti da je za trubljenje na rog bio potreban jak pritisak zraka ("na puno") kako bi zatirale usne priljubljene uz otvor roga, i proizvele snažan i prodoran zvuk. Prilikom fučkanja u rog, usne su morale biti slobodne, odmaknute od otvora roga, kako bi se moglo zviždati, a sam rog je služio kao pojačalo, za taj puno slabiji zvuk.

Kordofona glazbala

Svirku na složenom žicozvučnom glazbalu s rezonantnom kutijom i batićima, **CIMBALU**, (HS-314.122), snimio je Vinko Žganec na vrpici C 12 (stari broj C 33) i to na drugoj strani koluta (s crvenim početkom vrpce) na brzini 9,5 cm/sec. Ustvari, to je presnimak sa žice br.2, odnosno snimke snimljene na žičani magnetofon tvrtke Webster.

Na tom kolutu nalazimo snimke svirke starog svirača Horvat Joška (r. 1890. godine u Črečanu, a živio je u Pretetincu). Snimke slijede po navedenim rednim brojevima:

- 9 - pjesma "Idemo vu ime oca"
- 13 - pjesma "Od petroljum fabrike" (ista kao na br. 15 na prvom smjeru vrpce - čiji tekst govori o velikom naftnom požaru u riječkoj rafineriji).
- 14 - "šoštarska polka"
- 15 - "svatovski marš"
- 16 - "Tuš" - ustvari polagana pjesma
- 17 - "pjesma kad se gljive beru" tj. "Bažulck"
- 18 - ples "Čardaš"
- 22 - ples "Šotiš"
- 23 - pjevani ples "Šotiš" uz pratnju cimbala (pjevačica Marija Vrbanec).

Priličan broj vrijednih podataka o sviranju na cimbulama objavio je Žganec u tri svoje knjige koje pokrivaju tri područja u kojima se rasprostire to glazbalo još i dan danas: Podravina (V. Žganec, *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline*, 1962), Hrvatsko Zagorje (V. Žganec, *Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja - etnomuzikološka studija*, 1971) i Prigorje (V. Žganec, *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice*, 1979). Ti podaci su uključeni u komentare uz pojedine napjeve pjesama objavljenih u tim zbirkama. Sakupljeni na jednom mjestu oni omogućavaju dobivanje uvida u pojavu i povijesni razvitak instrumentalnih sastava koji uključuju violine, cimbale, klarinete, poprečne flaute i tambure na sva tri navedena područja. Kako od vremena objavljivanja rada Franje Kuhača (F. Kuhač

1882) o cimbalima nema podataka u etnomuzikološkoj literaturi, shvat ćemo izuzetan značaj i vrijednost tih podataka koji slijede.

Na području **Podravine** Žganec je zabilježio, citiram: "Tomi Prvčiću (r. 1867) iz **Koprivničkih Brega**, koji se ženio 1886., svirao je na svadbi Marinov Baltina "v hegede". Svih svirača bilo je pet, od kojih su svirali po jedan u egede i cimbuće, a s njima su bili još kontraš, klarinetaš i bajzar. Ta je muzika išla svuda, kuda se kretala svatovska povorka. U domu mladenke zabavljao je starije svatove, koji nisu izlazili, dudaš" (V. Žganec 1962, 226).

U mjestu **Borovljani** "obično je bilo pet 'mužikašov' koji su igrali: (h)egede, fajfu, dude, cimbuće, a jedan je 'v hegede kontrual'. Bajsa nije bilo. Poslije dudaša dolazila je u ove krajeve 'guslena glazba', i to iz **Mađarske**. Prvi put je takva muzika nastupila ovdje 1857. godine, kad se Đurin otac ženio (Đuro Maltarić, tamburaš kazivao, r. 1888. g.) - u **Delekovcu**, ali se ne navode cimbuće." (V. Žganec 1962, 227). "Cimbula" ovdje nitko nema, jedne ima Kutnjak u **Ludbregu**" (V. Žganec 1962, 228). "Ti podaci daju nam sliku toga stanja iz doba, kada su dude iščezavale, a na njihovo mjesto javljale se gusle odnosno violine, gudački sastav sa klarinetom i cimbalom" (V. Žganec 1962, 229).

Na području **Hrvatskog zagorja** zabilježio je Žganec sljedeće o upotrebi cimbala. Citiram: "Ded Vinko (r. 1865.), seljak, svirač iz **Bedekovčine** kbr. 66. Svirao je violinu po svatovima pedeset i pet godina.... Učio je svirati kod učitelja Kvirina Broza (u Klanjcu), "cimbuće", "bajs" i "gusle" (V. Žganec 1971, 147). "U mlađim danima dolazio je sa svojim drugovima u Zagreb da svira na sajmovima i raznim zabavama. Njihova "banda" bila je vrlo popularna. Svirali su u sastavu: "troje gusli, veliki bajs i cimbuće" (V. Žganec 1971, 148). "Gorički Dragutin (r. 1903) seljak, svirač, gostioničar iz **Bedekovčine Gornje**, kbr. 59. Dobro svira "cimbuće", koje je izgradio Gregurić Pavao iz Židovnjaka (Bedekovčina Gornja) g. 1926" (V. Žganec 1971, 149).

Na području **Prigorja**, u okolici **Zeline**, Žganec bilježi o cimbalima sljedeće: "Štef Zajec Čubok je 20 godina svirao. (u nastavku Zajec kazuje), Cimbulaši - tu kod nas su bili prvi u tom kraju. Zvali su se guslači, najprije smo igrali 3 gusle, poslije 4 gusle i bas, onda su došle cimbole. Mi smo cimbole kupili od stranih mužikašov iznad Orešja, od **Budinščine**. Tu je jedne cimbole napravio mladić Ljubomir Bahlin, a druge Tomo Lanović, oba iz **Biškupca**. Luka ih ima kod kuće. Oni su samouki, od naših cimbola su uzeli mjeru" (V. Žganec 1979, 47). Na drugom mjestu u istoj knjizi, Žganec bilježi: "...c) "jedne cimbole... kod vlasnika Tome Koščeca, rođenog oko 1899. u **Topličici**, s natpisom urezanim nevjesticom rukom u sam instrument "STRUMENT FABRIK BUTKOVEC 1902". U istom komentaru, Žganec navodi: "Tom prilikom mi je Mirko Čegec kazao da je u njegovoj mladosti postojala i jedna tvornica cimbola u **Ivanju**. Njezin vlasnik je urezivao u svoje izradene instrumente svoju firmu "TVORNICA IVANEC". ...jedne takve cimbole... sam vidio u **Topličici** kod pokojnog Đure Cvetnića, koje je kupio Mirko Čegec, r. 1898" (V. Žganec 1979, 264).

LITERATURA

Fajdetić, Vladimir

1967-1968 "Glazbeni izraz Senja", *Senjski zbornik*, Senj, III, godina III, 94-175, 171.

Galín, Krešimir

1984 "Franjo Kuhač utemeljitelj sustavnog istraživanja narodnih glazbala južnih Slavena", *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911)*, Zagreb, JAZU, 217-230.

Kuhač, Franjo

1882 "Prilog za povicst glasbe južnoslavjenske", *Rad JAZU*, Zagreb, knj. 62.

Preprek, Stanislav

1935 "Pismo iz Dalmacije (1. Zvonjenje u Dalmaciji)", *Sveta Cecilija*, Zagreb, XXIX, 14-16.

Širola, Božidar

1931 "Etnografski zapisi s otoka Raba", *ZNŽO*, Zagreb, sv. 28, I, 113-159.

1942 *Hrvatska narodna glazba*, Zagreb.

Žganec, Vinko

1951 "Hrvatski folklor na festivalu plesova i pjesama naroda Jugoslavije u Opatiji", *Kulturni radnik*, Zagreb, God. IV, br. 9, 441-463.

1956 "Proučavanje muzičkog folklor na otocima Lošinj, Susku i Cresu", *Ljetopis Jugoslavenske Akademije*, Zagreb, knjiga 61, 422-432.

1957 "Muzički folklor - otok Susak", *Rad JAZU*, Zagreb, 333-348.

1962 *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline*, Zagreb.

1963 "Istraživanje muzičkog folklor na otoku Korčuli", *Ljetopis Jugoslavenske Akademije*, Zagreb, knjiga 67, 329-332.

1970 "Proučavanje i snimanje crkvenog i svjetovnog pjevanja na otocima Krku, Rabu i Pagu", *Sveta Cecilija*, Zagreb, God. XL, br. 4, 119-120.

1971 "Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja (etnomuzikološka studija)", *ZNŽO*, Zagreb, knj. 44, 5-236.

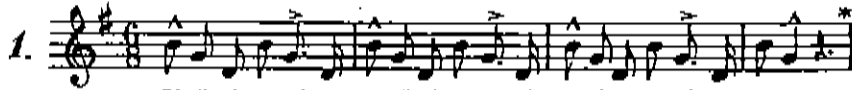
1979 *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice*, Zelina.

Žganec, Vinko & Nada Sremec

1951 *Hrvatske narodne pjesme i plesovi*, Zagreb, sv. I, 1.

$\text{♩} = 140$

BISKUPIC

Din din din, din din din, din din din, din din din, din din din, din din din, din din!

$\text{♩} = 80$

TUHELJ

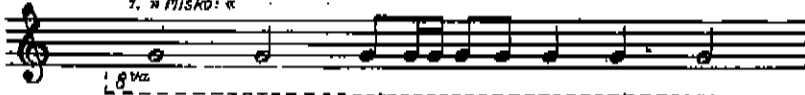
2.

$\text{♩} = 80$

TUHELJ

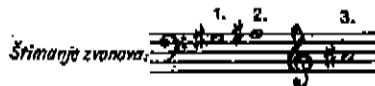
3.

Poslije ekspazije tema u dva tri zvana slijedi raznolika ritmička »prebiranje«:

itd... I razna druga figure improvizacije.

Dorski tetraokord, "Rog"

Lepo tuli rog volovski
vu zelenom gaju;
tko poljubi tuđu ženu
dušica mu v raj.

(Inačica br. 17)

Pjevač: Tomo Košćec, r. ljeta 1901, u Topličici
Gornjoj, kbr. 51. Dalje nije znao riječi pjesma.
Napjev je napisan pod rednim brojem 17.

Parlando, A A A A A B
6, 6, 7, 5, 6, 6.

5.

Musical notation for 'Parlando' in 5/8 time. The first staff is a treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The second staff is a bass clef with a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes.

Oj pra-si-ca, jam-bre-k, te-ra-mo te na breg,
de pu-na šu-ma ži-ra, da si mi ži-va, al buš se ga vži-la,
oho - - oj, hoj, hoj, hoj. *Tonovi roga uz br. 133.*

Oj prasica — Jambrek,
tiram te na breg,
de puna šuma žira.

Da si mi živa,
al buš se ga vžila,
oho—oj, hoj, hoj, hoj!

Pjevač: Franjo Petak, r. 1910, u Sulincu.

AAAA-5,6,56,

6.

Škr-iče-va Jal-ža pa-cu-li-ca klam-pa,
 oj ja-pa, ja-pa, ku-sa luk o-ka-pa.

Piu mosso (instrumentalna, na rog „fučka“)

Skrličeva Jalža,
 paculica klampa,
 oj japa, japa,
 kusa luk okapa.
 (Fučka se...)

.....

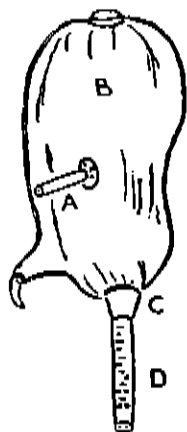
Trentum trentum
 truntum trentumtum.

Pjevač: Tomo Fučkan, r. 1893, u Blaževdolu.

Likovni prilog br. 1.

Narodni instrument Josipa Karnaletića "mijeh" ima ovaj oblik i dijelove (skica):

I.

II. detalji "pišera":

